ISSN -2583-147X (P), **Vol.- 9, Issue No. V, August 2023**
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ପୂର୍ବ ଓ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଲୋକନୃତ୍ୟ : ଏକ ଦୃଷ୍ଟିପାତ

ରୁବିନା ପାତ୍ର

ନୃତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ଏକ ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ନୃତ୍ୟ ହେଉଛି ମନୋରଞ୍ଜନର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ମାଧ୍ୟମ । ମନୁଷ୍ୟର ପରିଶ୍ରମ ଓ କ୍ଳାନ୍ତିରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ନିମନ୍ତେ ନୃତ୍ୟଗୀତ ଏକାନ୍ତ ଲୋଡ଼ା । ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଓ ଲୋକନୃତ୍ୟ ପରସ୍ପର ସମ୍ପର୍କିତ । ନିଜର ଖୁସି ଓ ମନୋରଞ୍ଜନ ପାଇଁ ଲୋକନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ସମୟରେ ନୃତ୍ୟଗୀତ ପରିବେଷଣ ପରିବେଶକୁ ଅଧିକ ରସମୟ କରିଥାଏ ।

ଭାରତ ବର୍ଷରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ, ଭାରତର ରାଜ୍ୟ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶା ଅନ୍ୟତମ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଜିଲ୍ଲାରେ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ପ୍ରକାରର ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟ ଓ ଆଉ କେତେକ ଲୋକନୃତ୍ୟ ବିଶେଷକରି ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଲୋକନୃତ୍ୟ ଆମ ଜୀବନଧାରାର ଅଙ୍ଗ ହୋଇଯାଇଛି ।

ଲୋକନୃତ୍ୟର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ :

ଲୋକନୃତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି କେବେଠାରୁ, ତାର ସଠିକ୍ ଇତିହାସ ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଜନ୍ମଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକନୃତ୍ୟ ମଣିଷ ଜୀବନ ସହିତ ଯୋଡ଼ିହୋଇ ରହିଥାଏ । ନୃତ୍ୟ ଗବେଷକମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ, ଆଦିମ ମାନବ ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଓ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଜିଇଁବାର ଶୈଳୀ ସହିତ ସଂସ୍କୃତିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଏହି ଆଦି ସଂସ୍କୃତିରୁ ଲୋକନୃତ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିବାର କେତେକ ତଥ୍ୟର ଜଣାଯାଏ । ତେବେ ଲୋକ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷିତ ହେଉଥିବା ନୃତ୍ୟକୁ ହିଁ ଲୋକନୃତ୍ୟ କୁହାଯାଏ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ନୃତ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଡ଼ାଲ୍‌ଖାଇ, ରସରକେଲି, ମାଇଲାଜଡ଼, ଜାଇଫୁଲ ଆଦି ସମ୍ବଲପୁରୀ ଲୋକନୃତ୍ୟ ବେଶ୍ ଲୋକପ୍ରିୟ । ସେହିପରି ଝୁମର ନୃତ୍ୟ, ଛଉ ନୃତ୍ୟ, ଗୋଟିପୁଅ, ଢ଼େମ୍‌ସା, ରଣପା, ଋଙ୍ଗୁ, ଚଇତିଘୋଡ଼ା, କଣ୍ଢେଇନାଚ, କୋୟାନାଚ, ପଶୁମୁଖା ନାଚ, ବାଘନୃତ୍ୟ, ଘୁମୁରା, ଘୁଡୁକାନାଚ, ଘୁମୁରା, କରମାନାଚ ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟତମ । ଲୋକନୃତ୍ୟ ଏବେ ଆଦିବାସୀ ଅଂଚଳରେ ବଂଚି ରହିଛି । ପ୍ରକୃତରେ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରାର ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ହେଉଛି ନୃତ୍ୟଗୀତ । ଆଜି ମଧ୍ୟ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଆଦିବାସୀ ପଲ୍ଲୀରେ ନୃତ୍ୟଗୀତର ଆସର ଜମିଉଠେ । ତେବେ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରଭାବରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଲୋକ ନୃତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ହରାଇ ବସିଲାଣି ।

ବାଲେଶ୍ୱର, ମୟୁରଭଞ୍ଜ, କେନ୍ଦୁଝର, କୋରାପୁଟ ଆଦି ଜିଲ୍ଲାରେ ଲୋକନୃତ୍ୟର ଆଦୃତି ଅଧିକ । ଝୁମର ନୃତ୍ୟ, ଛଉନୃତ୍ୟ ଆଦି ନୃତ୍ୟର ମାଦକତା ଦର୍ଶକ ମନରେ ରୋମାଂଚ ଭରିଦିଏ । ସେହିପରି କୋରାପୁଟ, କେନ୍ଦୁଝର, ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଆଦି ଜିଲ୍ଲାର ଢ଼େମ୍‌ସା, ଋଙ୍ଗୁ ନୃତ୍ୟର ଆଦର ଅଧିକ । ଋଙ୍ଗୁ ଏକ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର, ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ଏହି ନୃତ୍ୟକୁ ଋଙ୍ଗୁ ନୃତ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ପୂର୍ବ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଲୋକନୃତ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ । ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ଗୋଟିପୁଅ, ସାହିଯାତ, ମେଢ଼ ନାଚ, ନାଗା ନାଚ, ସାହିଯାତରେ ରାବଣ ନୃତ୍ୟର ଆଦର ରହିଛି । ଖୋର୍ଦ୍ଧାରେ ପାଇକ ନାଚ ଅଧିକ ଲୋକପ୍ରିୟ । ପାଇକ ଜାତିର ବୀରତ୍ୱ ଗାଥା ଫୁଟି ଉଠିଥାଏ ଏହି ନୃତ୍ୟରେ । ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଲୋକନୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ମୁଖାନାଚ, ବାଘ ନାଚ, ଯୋଡ଼ିଶଙ୍ଖ ଆଦି ପ୍ରସିଦ୍ଧ, ବିଭିନ୍ନ ବାହାଘର, ମେଳଣ, ଭସାଣି, ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ଆଦିରେ ମୁଖାନାଚ ପରିବେଷଣ କରାଯାଇଥାଏ । ବାଘ, ଷଣ୍ଢ, ଘୋଡ଼ା ଆଦି କୌତୁକିଆ ବେଶରେ ମୁଖା ଲଗାଇ ସଜେଇ ହୋଇ କଳାକାରମାନେ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରୁଥିଲେ, ଏହାକୁ ମୁଖାନାଚ କୁହାଯାଇଥାଏ । ବାଘନାଚ, ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଏକ ପାରମ୍ପରିକ ଲୋକପ୍ରିୟ ନୃତ୍ୟ । ବାଘମୁଖା ପିନ୍ଧି ବାଘ

ପରିପାଟୀରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ କଳାକାରମାନେ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଯାତ୍ରା ସମୟରେ ବାଘନାଚର ଗ୍ରହିଦା ଅଧିକା । ଏହି ନୃତ୍ୟରେ ଋଙ୍ଗୁ ବାଦ୍ୟ ବଜାଯାଇଥାଏ ।

ଲୋକନୃତ୍ୟ ସହିତ ଆଦିବାସୀ ଜନଜୀବନର ଘନିଷ୍ଠ ସଂପର୍କ ରହିଛି । ତେଣୁ କେତେକ ଲୋକନୃତ୍ୟରେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ସଂସ୍କୃତି, ପରମ୍ପରା, ଚଳଣି ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇ ଉଠିଥାଏ । କେଳା-କେଳୁଆଣୀ, ଚଢ଼େୟା-ଚଢ଼େୟାଣୀ, ଶବର-ଶବରୁଣୀ ଆଦି ଲୋକନୃତ୍ୟ କେଳା, ଶବର ଆଦି ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକନୃତ୍ୟ । ଷୋହଳ ସୁଆଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରୁ ଏହା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୁଆଙ୍ଗ ଭାବରେ ପରିଚିତ । ସେହିପରି ଚଇତିଘୋଡ଼ା ଲଉଡ଼ି ନାଚ, କଣ୍ଢେଇ ନାଚ, ସଖୀନାଚ ଆଦି ଲୋକନୃତ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଚଳରେ ପ୍ରଚଳିତ । ସେହିପରି ମାଲକାନାଗିରି ଅଂଚଳରେ ସଖୀନାଚ, ଅନୁଗୁଳର ରାବଣଛାୟା ଆଦି ଲୋକନୃତ୍ୟ ବେଶ୍ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଅର୍ଜନ କରିଛି ।

ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଲୋକପ୍ରିୟ ନୃତ୍ୟ:

ଡ଼ାଲଖାଇ :- ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲୋକଗୀତ ନୃତ୍ୟ ହେଉଛି 'ଡ଼ାଲ୍‌ଖାଇ' । ଡ଼ାଲ୍‌ଖାଇ ଏକ ବାଦ୍ୟ ସଂଯୋଜିତ ନୃତ୍ୟ । ଆଶ୍ୱିନ ମାସରେ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଷଷ୍ଠୀଠାରୁ ଦଶମୀ ତିଥି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମା' ଦୁର୍ଗାଙ୍କର ପୂଜା ଆରାଧନା ନିଷ୍ଠାର ସହ କରାଯାଏ । ସେତେବେଳେ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ମା' ଦୁର୍ଗାଙ୍କ ଆଦି ରୂପ ଡ଼ାଲଖାଇ ଷୋହଳ ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଭିଷିକ୍ତା ହୋଇ ପୂଜା ପାଆନ୍ତି । ଡ଼ାଲଖାଇ ହେଉଛନ୍ତି ଲୋକ ଦେବୀ । ଢ଼ୋଲ, ନିସାନ, ତାସା, ଟିମିକିଡ଼ି, ମହୁରୀର ତାଳେ ତାଳେ 'ଡ଼ାଲ୍‌ଖାଇର କୁଠି', ସମ୍ମୁଖରେ ପରିବେଷିତ ହୋଇଥାଏ, ଡ଼ାଲ୍‌ଖାଇ ନୃତ୍ୟ, ଡ଼ାଲ୍‌ଖାଇ ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦୁଇଧାଡ଼ିରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଷୋହଳ ଧାଡ଼ି ବିଶିଷ୍ଟ ଗୀତର ଆରମ୍ଭ ଓ ଶେଷରେ ଦୁଇଥର ଡ଼ାଲ୍‌ଖାଇ ଶବ୍ଦକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରାଯାଇଥାଏ । ଦୁଲଦୁଲି ବାଜାର ତାଳେ ତାଳେ ପଲ୍ଲୀ ଯୁବତୀମାନେ ଆଣ୍ଠୁ ଓ ଅଣ୍ଟାକୁ ଭାଙ୍ଗି ପାଦ ଦୁଇଟି ଏକ ସାଙ୍ଗରେ ଯୋଡ଼ି ନାଚୁ ଥିବାର ଦୃଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରୋମାଂଚକର । ଡ଼ାଲ୍‌ଖାଇର ସଙ୍ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟ ବେଶ୍ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ।

ରସର୍‌କେଲି:- ରସ୍‌ରକେଲି ମଧ୍ୟ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକପ୍ରିୟ ଲୋକନୃତ୍ୟ । ଏହି ଗୀତକୁ ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀମାନେ ଗାଇଥାନ୍ତି । ଏହି ଗୀତରେ ଶୃଙ୍ଗାର ରସର ଅଧିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହିଥାଏ । ରସର୍‌କେଲି ଗୀତରେ ନାରୀ-ପୁରୁଷର ପ୍ରେମପ୍ରଣୟର ବର୍ଣ୍ଣନା ସହ ଲୋକଗୀତରେ ସାମାଜିକ ଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ରସର୍‌କେଲି ନୃତ୍ୟ ବେଶ୍ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ।

ନଚ୍‌ନିଆଁ:- ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ପ୍ରଚଳିତ ଏକ ଲୋକନୃତ୍ୟ 'ନଚ୍‌ନିଆଁ' 'ନଚ୍‌ନିଆଁ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ନିର୍ଭିକ' ବା 'ନୃତ୍ୟଶିଳ୍ପୀ । ସ୍ୱୟଂଗାୟକ ନିଜେ ଗାଇ ଗାଇ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରନ୍ତି । ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ନଚ୍‌ନିଆଁ ଦଳ ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଜଣେ ଗାୟକ ଓ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ପାଳିଆ । ତେବେ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ତିନିଜଣଙ୍କୁ ନେଇ ଦଳଗଠନ କରାଯାଏ । ବରଯାତ୍ରୀ ଶୋଭାଯାତ୍ରାକୁ ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ମୁଖର କରିବାପାଇଁ 'ନଚ୍‌ନିଆଁ' ପରିବେଷଣ କରାଯାଏ ।

ଜାଇଫୁଲ:- ଜାଇଫୁଲ ସମ୍ବଲପୁରର ଏକ ସଂଗୀତ ଭିତ୍ତିକ ଲୋକନୃତ୍ୟ । ଜାଇଫୁଲ ଗୀତ ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରେମପ୍ରଣୟ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ଏହି ଗୀତଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକାର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା, ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ, ମାନ ଅଭିମାନ, ରାଗରୁଷା, ବିରହ ବେଦନା ଅତି ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇଥାଏ । ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ଗ୍ରାମ୍ୟ କିଶୋରୀମାନେ ବିଶେଷକରି ଜାଇଫୁଲ ଗୀତଗାଇ ବିଭୋର ହୋଇ ନାଚିଥାନ୍ତି । ଏଠାରେ 'ଜାଇଫୁଲ' ସମ୍ବୋଧନ ସୂଚକ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ । ସଖୀ, ବାନ୍ଧବୀ ଭାବେ ସମ୍ବୋଧନ କରି ଗୀତର ଆରମ୍ଭ କରାଯିବାର ନିୟମ ରହିଛି ।

କରମା ନାଚ : କରମା ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ଏକ ନାଚ । ଏହା ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀନାଚ, କରମାର ମୁଖ୍ୟ ବାଦ୍ୟ ହେଉଛି ମାଦଲ, ଝାଁଜ ବା କସ୍‌ତାଳ । ଏଥିରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷ ଉଭୟେ ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ସମ୍ବଲପୁର, ବଲାଙ୍ଗୀର, କଳାହାଣ୍ଡି, ସୁନ୍ଦରଗଡ଼, ଆଦି ଅଂଚଳରେ ବିଂଝାଲ୍, କୋଲ୍‌ହ, ଓରାମ୍, ସାନ୍ତାଳ, କିସାନ, ଭୂୟାଁ, ଗଣ୍ଡ, ସହଁରା ପ୍ରଭୃତି ଆଦିବାସୀ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ କରମା ପର୍ବକୁ ଧୁମ୍‌ଧାମ୍‌ରେ ପାଳନ କରିଥାନ୍ତି । କରମାସାନୀ ଏହି ପର୍ବର ମୁଖ୍ୟଦେବୀ, ମରୁଡ଼ି, 'ସଲହାନି ରୋଗରୁ ଆରୋଗ୍ୟ, ସନ୍ତାନଲାଭ, ସୁଖ ସମୃଦ୍ଧି ବୃଦ୍ଧି ଆଦି ନିମନ୍ତେ କରମା ଡ଼ାଳକୁ ବେଦୀରେ ପୋତାଯାଇ ପୂଜା କରାଯାଏ ।

ଘୁମୁରା ନୃତ୍ୟ : କଳାହାଣ୍ଡିର ବୀରତ୍ୱ ବାଦ୍ୟ କହିଲେ ଘୁମୁରା ବାଦ୍ୟକୁ ବୁଝାଯାଏ । ଏହା ଏକ ଦଳଗତ ନୃତ୍ୟ । ଘୁମୁରା ବାଦ୍ୟ ମାଟିରେ ନିର୍ମିତ ବେକ ଥିବା ମାଠିଆ ଆକୃତିର ମୁହଁକୁ ଗୋଧି ଚମଡ଼ାରେ ଛାଉଣୀ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହାକୁ ଦୁଇହାତ ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ବଜାଇଲେ ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଧ୍ୱନି ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । କଳାହାଣ୍ଡିର ଗାଁ ଗାଁରେ ଘୁମୁରା ନୃତ୍ୟ ଦଳ ରହିଛି । ବିଶେଷକରି ଗଣପର୍ବ

ନୂଆଖାଇ ପରେ ଘୁମୁରା ଦଳଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତି । ଶ୍ରାବଣ ମାସ ପରେ ଘୁମୁରା ନୃତ୍ୟ ହୁଏ ।

ଢାପ୍ ନୃତ୍ୟ : ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଢ଼ାପ୍ ନୃତ୍ୟ ହେଉଛି ଏକ ଆଦିବାସୀ ନୃତ୍ୟ କଳାହାଣ୍ଡି ଓ ବଲାଙ୍ଗୀର ଜିଲ୍ଲାର କନ୍ଧ ଆଦିବାସୀଙ୍କର ଏହା ଏକ ସାମାଜିକ ଓ ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ନୃତ୍ୟ । ଢ଼ାପ୍ ନୃତ୍ୟରେ ଯୁବକ ଓ ଯୁବତୀ ମିଶି ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଯୁବତୀମାନେ ବଳାକାରରେ ଢ଼ାପ୍ ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ନୃତ୍ୟରେ ବିଭୋର ଯୁବକମାନେ 'ହୁର୍ ହୁର୍' ଓ ଯୁବତୀମାନେ 'ଉର୍ଉର୍' ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିଥାନ୍ତି ।

ଶବର-ଶବରୁଣୀ ନାଚ : ଶବର-ଶବରୁଣୀ ହେଉଛି ଦଣ୍ଡନାଟର ଷୋହଳ ସୁଆଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ । ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଶବର-ଶବରୁଣୀ ସୁଆଙ୍ଗର ନିବିଡ଼ ସଂପର୍କ ରହିଛି । ପ୍ରଥମେ ଶବର ନିଜର ପରିଚୟ ଦେଲା ପରେ ଶବରୁଣୀକୁ ଡ଼ାକିଥାଏ । ଏହାପରେ ଶବରୁଣୀ ନିଜର ପରିଚୟ ଦେଇଥାଏ । ଉଭୟେ ପ୍ରେମ ଆଧାରିତ ଗୀତ ଗାଇ ନାଚିଥାନ୍ତି । ପାରମ୍ପରିକ ଶବର-ଶବରୁଣୀ ବେଶଭୂଷାରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ସେମାନେ ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଚୈତ୍ର ମାସରେ ଦଣ୍ଡଯାତ୍ରା ସମୟରେ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ବୌଦ୍ଧ, ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁର ଆଦି ଜିଲ୍ଲାରେ ଶବର-ଶବରୁଣୀ ନାଚ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ଘୁଡୁକା ନାଚ : ଘୁଡୁକା ହେଉଛି ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଲୋକନୃତ୍ୟ । ଏହାକୁ ଘୁବୁକୁଡୁ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଶବର ସଂପ୍ରଦାୟର ଏକ ପାରମ୍ପରିକ ନୃତ୍ୟ ହେଉଛି ଘୁଡୁକା ନୃତ୍ୟ । ପାରମ୍ପରିକ ଶବର ବେଶରେ ସଜ୍ଜିତ ପୁରୁଷ ଘୁଡ଼ିକା ବଜାଇଥାନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଜଣ ମହିଳା ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଘୁଡୁକା ବଜାଉଥିବା ଲୋକ ଗୀତ ଗାଏ ଓ ନୃତ୍ୟରତା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ପାଳିଧରି ନୃତ୍ୟ କରିଥାଏ । ଶବର ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ପେଟ ପୋଷିବା ପାଇଁ ଗାଁ ଗାଁ ବୁଲି ଘୁଡୁକା ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରୁଥିଲେ ।

ପର୍ଭା ନୃତ୍ୟ : ଦଣ୍ଡନାଟର ଆଉ ଏକ ସୁଆଙ୍ଗ ହେଉଛି ପର୍ଭା ନୃତ୍ୟ । ଦଣ୍ଡନାଟର ଅନ୍ୟତମ ଦେବୀ ହେଉଛନ୍ତି ମା' କାଳୀ, ଯିଏକି ପ୍ରଭା ବା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତି ଭାବେ ଆବିର୍ଭୂତା ହୁଅନ୍ତି । ପାଟଭୋକ୍ତା ନିଜକୁ ଶିବ, କାଳୀ କିମ୍ବା ଦୁର୍ଗା ମନ୍ଦିରରେ ପବିତ୍ର କରାଇଥାନ୍ତି । ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ପାଇବା ପରେ ପାଟଭୋକ୍ତା ମାନେ ମିଶି ବାଉଁଶ ଆଣିଥାନ୍ତି । ସେହି ବାଉଁଶରୁ ପ୍ରଭା ନିର୍ମିତ ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରତି ୧୨ ବର୍ଷରେ ଥରେ ନୂଆ ପ୍ରଭା ନିର୍ମାଣ କରାଯାଏ । ସୁଆଙ୍ଗ ଦଣ୍ଡର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଯେଉଁ ନୃତ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ, ତାହାକୁ ପର୍ଭା ନୃତ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଏଥିରେ ପାଟଭୋକ୍ତାଙ୍କ ପିଠି ସହିତ ଏହି ପର୍ଭାକୁ ବନ୍ଧା ଯାଇଥାଏ । ଯାହାକି ନୃତ୍ୟ ସମୟରେ ଖସିପଡ଼େ ନାହିଁ ।

ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଦଣ୍ଡନାଟ, ବନାବାଡ଼ି, ସଂଚର, ଝୁମର ବଜାଶାଳ ଆଦି ଆହୁରି ଅନେକ ଲୋକନୃତ୍ୟ ରହିଛି, ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକନୃତ୍ୟ ବେଶ୍ ସମୃଦ୍ଧ ଓ ମନମୁଗ୍ଧକର । ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଲୋକନୃତ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନ, ଗ୍ରାମ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି, ପରମ୍ପରା ଓ ସାମାଜିକ ଚଳିଚଳଣିର ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ର ଅତି ନିଖୁଣ ଭାବରେ ଫୁଟି ଉଠିଥାଏ ।

ପୂର୍ବ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକପ୍ରିୟ ନୃତ୍ୟ :

ଗୋଟିପୁଅ ନୃତ୍ୟ : ଓଡ଼ିଶାର ସମୃଦ୍ଧ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବେଶକୁ ବେଶ୍ ଆକର୍ଷଣ କରିଛି 'ଗୋଟିଏ ପୁଅ ନୃତ୍ୟ' । ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ହେଉଛି 'ଗୋଟିପୁଅ ନୃତ୍ୟ' । ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରୁ ଏହି ନୃତ୍ୟ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିବାର କୁହାଯାଏ । କିଶୋରମାନେ ନାରୀ ରୂପରେ ବେଶ ହୋଇ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ନୃତ୍ୟାଭିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ଗୀତ ଓ ପଖାଉଜର ତାଳେ ତାଳେ ନୃତ୍ୟବେଷ୍ଟିତ ହୋଇଥାଏ । ଗୋଟିପୁଅ ନୃତ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ବିଭବ ହେଲା ବାନ୍ଧନୃତ୍ୟ, ଯାହା ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗଚାଳନା ଓ ମୁଦ୍ରା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ ।

ସାହିଯାତ : ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି ସହ ସାହିଯାତ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ । ଏହି ଯାତ୍ରା ରାମ ଜନ୍ମଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ରାମାଭିଷେକ ଉତ୍ସବରେ ସମାପ୍ତ ହୁଏ । ଏଥିରେ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା, ପାରମ୍ପରିକ ସମରକଳା, ଲୋକକଳା, ଲୋକନୃତ୍ୟ, ଲୋକଗୀତ, ଲୋକକାବ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ । ସାହିଯାତରେ କଳାକାରମାନେ ଶ୍ରୀରାମ, ଲକ୍ଷଣ, ସୀତା, ହନୁମାନ ଆଦିରେ ଅଭିନୟ କରିଥାନ୍ତି । ସାହିଯାତ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ସଂସ୍କୃତି ଓ ପାରମ୍ପରିକ ସମରକଳାର ପ୍ରତୀକ ।

ନାଗାନୃତ୍ୟ : ସାହିଯାତର ଅନ୍ୟଏକ ପ୍ରମୁଖ ଆକର୍ଷଣ ହେଉଛି ନାଗାନୃତ୍ୟ । ବିଭିନ୍ନ ଜାଗା, ଆଖଡ଼ାର ଯୁବକମାନେ ରାବଣ ଓ ନାଗା ବେଶରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଓଜନିଆ ତାଟି ଧାରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଯେଉଁଥିରେ କି ସେମାନେ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ଭାବରେ ରହି ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଏହି ନୃତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଥାନ୍ତି, ବୀରବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ନାଗା ଭିଡ଼ିଥିବା ଯୁବକମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଠାଣିରେ ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି ।

ମେଢ଼ ନୃତ୍ୟ : ସାହିଯାତର ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରମୁଖ ନୃତ୍ୟ ହେଉଛି ମେଢ଼ ନୃତ୍ୟ । ଏଥିରେ ଯୁବକମାନେ ବିଭିନ୍ନ

ଦେବାଦେବୀଙ୍କର ମେଢ଼ି ବନ୍ଧାଇଥାନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ସେମାନେ କଠୋର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରନ୍ତି । ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଆହାର ଗ୍ରହଣ କରି ପ୍ରତିଦିନ ଜାଗାଘରେ ମହଣେ ଓଜନର ଭାର ବହନ କରି ବାଦ୍ୟର ତାଳ ଲୟରେ ନୃତ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ କରିଥାନ୍ତି ।

ଲଉଡ଼ି ନୃତ୍ୟ : ଓଡ଼ିଶାର ଗୋପାଳ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଏକ ପାରମ୍ପରିକ ନୃତ୍ୟ ହେଉଛି ଲଉଡ଼ି । ଏଥିରେ ଯୁବକମାନେ ଦୁଇଟି ବାଡ଼ି ଧରି ସଂଗୀତର ତାଳେ ତାଳେ ତାହାକୁ ବାଦ୍ୟ ଭଳି ବଜାଇ ଥା'ନ୍ତି । ତେଣୁ ଏହାକୁ ଗଉଡ଼ ନାଚ, ବାଡ଼ି ଖେଳ, ଦାଣ୍ଡିଖେଳ ବା ଲଉଡ଼ି ଖେଳ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଦୋଳପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଗୋପାଳମାନେ ସମାନ ରଙ୍ଗ, ବେଶ ଓ ପୋଷାକରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଅଂଟାରେ କାଛଟା, ଘାଗୁଡ଼ି ଓ ବଂଶୀ ବାନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ମଥାରେ ପଗଡ଼ିବାନ୍ଧି ଜାମୁଡ଼ାଳ ଓ ଗଳାରେ ଫୁଲହାର ପିନ୍ଧନ୍ତି । ଲଉଡ଼ି ଗୁଡ଼ିକ ଭେରୁ ବା କେନ୍ଦୁ କାଠରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ଏକ ଦଳଗତ ନୃତ୍ୟ ଯେଉଁଠି ୧୨ ରୁ ୨୪ ଜଣ ଗୋପାଳ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଶିଙ୍ଘବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ବିଭିନ୍ନ ଶୈଳୀରେ ସେମାନେ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ପଂଚସଖା ସାଧକ ମହାପୁରୁଷ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ 'ଗୋପଳଙ୍କ ଓଗାଳ' ଗାନ ସାଙ୍ଗକୁ ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ଏହି ଲୋକନୃତ୍ୟ ବେଶ୍ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ । କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାରେ ୧୫ଦିନ ଧରି ଏହି ଲୋକନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରାଯାଉଥିବାବେଳେ ଏବେ ସହର ମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପକ୍ଷରୁ ଏହି ଲୋକନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ ହେଉଛି ।

ଘୋଡ଼ା ନାଚ :- ଭକ୍ତି ରସାଶ୍ରିତ ଘୋଡ଼ାନାଚ କୈବର୍ତ୍ତମାନଙ୍କର ଏକ ଅନ୍ୟତମ ନୃତ୍ୟ । ଏହି ଘୋଡ଼ା ନାଚକୁ ଚକୁତାଳି ଘୋଡ଼ା ନୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ ଜିଲ୍ଲା ଗୁଡ଼ିକରେ କୈବର୍ତ୍ତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି ଏହି ନୃତ୍ୟକୁ । ପୌରାଣିକ କଥା ଅନୁସାରେ ସତ୍ୟଯୁଗରେ କଳ୍ପବଟରେ ଶୟନ ମୁଦ୍ରାରେ ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁ ନିଜ କର୍ଣ୍ଣମୂଳ ମଳିରୁ ଜଣେ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ପାଣି ଭିତରେ ଥିବା ରାଘବ ନାମକ ମତ୍ସ୍ୟ ଉକ୍ତ ପୁରୁଷକୁ ଗିଳି ଦେଇଥିଲେ । ଚୈତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିବା ପରେ, ସେ ମତ୍ସ୍ୟକୁ ହତ୍ୟା କରି ଉକ୍ତ ପୁରୁଷକୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ । ସେହି ପୁରୁଷ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ କୈବର୍ତ୍ତ ନାମରେ ନାମିତ ହେଲେ ଓ ବିଷ୍ଣୁ କୈବର୍ତ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଘୋଡ଼ା ପ୍ରାଦନ କରି ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ ମାଛ ଧରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ସେହିଦିନରୁ କୈବର୍ତ୍ତମାନେ ଚୈତ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ବାସେଲୀଙ୍କୁ ପୂଜାକରି ଘୋଡ଼ାନଚ କରିଥାନ୍ତି । ଘୋଡ଼ା ନାଚର ନର୍ତ୍ତକମାନେ ଅଂଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘୋଡ଼ାର ଶରୀରକୁ ବାଉଁଶ ପାତିଆ ଏକ ଢ଼ୋଲ ଭଳି ତିଆରି କରିଥାନ୍ତି । ଏହାପରେ ସେହି ଢ଼ୋଲକୁ ରଙ୍ଗୀନ୍ କପଡ଼ା ଓ ଶାଢ଼ିରେ ଗୁଡ଼ାଯାଏ । ସେହି ଢ଼ୋଲ ଭିତରେ ରହି ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଘୋଡ଼ାର ଲଗାମ ଭଳି ଏକ ଦଉଡ଼ି ଲଗାଯାଇଥାଏ । ଘୋଡ଼ାର ତଳଭାଗ ଖାଲିଥିବାରୁ ନର୍ତ୍ତକ ମାନଙ୍କର ପାଦ ଦେଖାଯାଏ ଏବଂ ସେମାନେ ପାଦରେ ଘୁଙ୍ଗୁର ପିନ୍ଧି ନୃତ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ନୃତ୍ୟ କୈବର୍ତ୍ତଙ୍କ ଇଷ୍ଟଦେବୀ ମା' ବାସେଲୀଙ୍କ ବନ୍ଦନାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ ।

ପୂର୍ବ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକପ୍ରିୟ ଲୋକନୃତ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ଅତୀବ ମନୋରଞ୍ଜନ ଧର୍ମୀ ଅଟେ । ଏହି ଲୋକନୃତ୍ୟ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ସଂସ୍କୃତି ପରମ୍ପରା ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଛି । ପୌରାଣିକ ଉପଖ୍ୟାନ ଓ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଲୋକନୃତ୍ୟର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ବଢ଼ିଥାଏ ।

ଲୋକନୃତ୍ୟର ଏତେ ସୁନ୍ଦର ବଢ଼ିମା ଥାଉଥାଉ, ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତିରେ ଏହାର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ କମିକମି ଯାଉଛି । ଆଧୁନିକ ଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟର ଭାବାଳାପ ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରେ ପୌରାଣିକ ଗାଥାକୁ ଲିଭେଇ ଦେଉଛି । ଆଧୁନିକତାର ସାମଗ୍ରୀ ଦୂରଦର୍ଶନ ତଥା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଡ଼ିଜିଟାଲ୍ ମିଡ଼ିଆରେ ପୌରାଣିକ ଗାଥାର ଚ୍ୟାନେଲ୍‌ମାନ ଖୋଲାଗଲେ ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରେ ଲୋକନୃତ୍ୟ ଓ ପରମ୍ପରା ପ୍ରତି ସଜାଗଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହୁଅନ୍ତା ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥ ସୂଚୀ :

୧) ମହାପାତ୍ର, ପ୍ରେମାନନ୍ଦ - ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨, ୫ମ ସଂସ୍କରଣ – ୨୦୧୯ ।

୨) ସକାଳ ସିନ୍ଦୁରା – 'ସିନ୍ଦୁରା' ସକାଳ ମିଡ଼ିଆ ପ୍ରା.ଲି., ନୟାପଲ୍ଲୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧୫ ।

୩) ପ୍ରଧାନ, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର - ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଓ ଲୋକ ସଂସ୍କୃତି, ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ ।

ଗବେଷିକା